

**YOSHLAR MOLIVAVIY QARORLARIGA IJTIMOIIY TARMOQLARDAGI
AXBOROT OQIMINING TA’SIRI****Eshpulatova Muazzam Barnoyevna***Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti**Iqtisodiy va moliyaviy xavfsizlik**kafedrasi tayanch doktoranti**E-mail: opencompanyuz@gmail.com**Tel: +998998555080***Annotatsiya**

Mazkur tezis yoshlarning moliyaviy qaror qabul qilish jarayoniga ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan axborot oqimining ta’sirini ilmiy jihatdan tahlil qilishga bag’ishlangan. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning jadal rivojlanishi yoshlarning moliyaviy xatti-harakatlarini shakllantirishda muhim omilga aylanmoqda. Kredit olish, jamg’arma qilish, investitsiya yo’nalishlarini tanlash kabi muhim moliyaviy qarorlar tobora ko’proq Telegram, Instagram, YouTube kabi platformalarda tarqatilayotgan axborotlar asosida qabul qilinmoqda. Biroq ushbu axborotlarning sifati va ishonchliligi har doim ham yetarli emas. Shu sababli, ijtimoiy tarmoqlardagi axborot oqimining yoshlar moliyaviy qarorlariga ta’sirini baholash bugungi kunda dolzarb ilmiy va amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Tezisda ushbu jarayonning nazariy asoslari, yoshlarning moliyaviy savodxonligi va iqtisodiy xatti-harakatlari bilan bog’liqligi yoritib beriladi.

Kalit so’zlar: ijtimoiy tarmoqlar, moliyaviy qarorlar, yoshlar, moliyaviy savodxonlik, axborot oqimi, raqamli iqtisodiyot.

Kirish

So’nggi yillarda global miqyosda raqamli transformatsiya jarayonlari jadallashib, jamiyatning barcha sohalariga, jumladan, moliyaviy munosabatlar tizimiga ham sezilarli ta’sir ko’rsatmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarning keng ommalashuvi axborot tarqatish va qaror qabul qilish mexanizmlarini tubdan o’zgartirdi. Bugungi kunda yoshlar moliyaviy masalalar bo’yicha axborotni an’anaviy manbalardan ko’ra ko’proq ijtimoiy tarmoqlar orqali olmoqda. Bu holat moliyaviy qarorlar sifatiga, risk darajasiga va iqtisodiy barqarorlikka bevosita ta’sir ko’rsatmoqda.

Yoshlar moliyaviy qarorlariga ijtimoiy tarmoqlardagi axborot oqimining ta’siri ikki tomonlama xarakterga ega. Bir tomondan, ijtimoiy tarmoqlar moliyaviy bilimlarni tezkor va qulay tarzda olish imkonini bersa, ikkinchi tomondan, norasmiy va tekshirilmagan axborotlar noto’g’ri qarorlar qabul qilinishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, moliyaviy savodxonlik darajasi yetarli bo’lmagan yoshlar uchun bu holat

iqtisodiy xatarlarni kuchaytiradi. Shu sababli mazkur mavzuni ilmiy jihatdan o'rganish va baholash dolzarb hisoblanadi.

ASOSIY QISM

So'nggi yillarda yoshlarning moliyaviy qaror qabul qilish jarayonida ijtimoiy tarmoqlardagi axborot oqimining ta'siri keskin kuchayib bormoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, 18–35 yoshdagi aholining moliyaviy qarorlarining sezilarli qismi norasmiy raqamli manbalardan olinayotgan axborotlar asosida shakllanmoqda. OECD (2020) ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda yoshlarning qariyb 60–70 foizi moliyaviy bilimlarni ijtimoiy tarmoqlar, bloglar va onlayn platformalar orqali oladi. O'zbekiston sharoitida ham ushbu tendensiya yaqqol namoyon bo'lib, Telegram, Instagram va YouTube moliyaviy axborotning asosiy manbalariga aylangan.

Mazkur jarayonda asosiy muammo shundaki, ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilayotgan moliyaviy axborotlarning katta qismi rasmiy manbalarga asoslanmagan, tekshirilmagan yoki subyektiv tajribalar shaklida taqdim etiladi. Natijada yoshlar kredit olish, investitsiya qilish, jamg'arma strategiyasini tanlash kabi muhim moliyaviy qarorlarni yetarli bilim va risk tahlilisiz qabul qilmoqda. Jahon banki (2022) hisobotida qayd etilishicha, raqamli moliyaviy savodxonlik darajasi past bo'lgan yoshlar orasida noto'g'ri moliyaviy qarorlar qabul qilish ehtimoli savodxonligi yuqori guruhga nisbatan 2–2,5 barobar yuqori.

O'tkazilgan empirik so'rovnoma natijalari ham ushbu muammoni tasdiqlaydi. Tadqiqotda ishtirok etgan yoshlarning 68 foizi moliyaviy axborotni asosan Telegram kanallari orqali olishini bildirgan bo'lsa, atigi 9 foizi banklar yoki rasmiy moliyaviy institutlarning sahifalariga murojaat qilishini ko'rsatgan. Shu bilan birga, respondentlarning 59 foizi o'z moliyaviy savodxonligini "o'rtacha", 14 foizi esa "past" darajada deb baholagan. Moliyaviy atamalarni tushunish bo'yicha natijalar yanada tashvishli bo'lib, respondentlarning 80 foizdan ortig'i moliyaviy terminlarni yetarli darajada tushunmasligini bildirgan.

Mazkur statistik ma'lumotlar asosiy muammoni aniq ko'rsatadi: ijtimoiy tarmoqlardagi axborot oqimi yuqori, biroq uni tanqidiy tahlil qilish qobiliyati yetarli emas. Inson kapitali modeli (Becker, 1964) nuqtayi nazaridan qaralganda, moliyaviy savodxonlik shaxsning iqtisodiy qaror qabul qilish salohiyatini belgilovchi asosiy resurs hisoblanadi. Moliyaviy bilim va ko'nikmalar yetarli bo'lmaganda, ijtimoiy tarmoqlardan olinayotgan axborot moliyaviy xatti-harakatlarni barqaror emas, balki riskli yo'nalishga burib yuboradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan yoshlar orasida jamg'arma qilish va budjet yuritish ko'rsatkichlari sezilarli darajada yuqori. Masalan, savodxonligi yuqori respondentlarning 70 foizdan ortig'i muntazam jamg'arma qilishini bildirgan bo'lsa, savodxonligi past guruhda bu ko'rsatkich 20 foizdan kamni tashkil etgan. Investitsiya faoliyatida ham shunga o'xshash tafovut

kuzatiladi: savodxonligi yuqori yoshlar investitsiya risklarini baholagan holda qaror qabul qilsa, savodxonligi past guruh ko‘proq ijtimoiy taqlid va qisqa muddatli foyda kutilmalariga tayanadi.

Xulq-atvor iqtisodiyoti nazariyasi (Kahneman, 2011; Banerjee, 1992) bunday holatni ijtimoiy taqlid (herd behavior) va axborot assimetriyasi bilan izohlaydi. Ijtimoiy tarmoqlarda mashhur blogerlar yoki “muvaffaqiyat hikoyalari” yoshlarning moliyaviy qarorlariga kuchli psixologik bosim o‘tkazadi. Natijada qarorlar ko‘pincha ratsional tahlil emas, balki emotsional omillar asosida qabul qilinadi.

Mazkur muammoning yechimi sifatida tadqiqot quyidagi ilmiy xulosaga keladi: ijtimoiy tarmoqlarning moliyaviy qarorlarga ta’siri bevosita emas, balki moliyaviy savodxonlik orqali bilvosita shakllanadi. Demak, ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta’sirini kamaytirish va ijobiy imkoniyatlaridan foydalanish uchun moliyaviy savodxonlikni oshirish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Raqamli moliyaviy ta’limni ijtimoiy tarmoqlar bilan integratsiyalash, rasmiy va ishonchli moliyaviy kontentni kengaytirish hamda yoshlarning axborotni tanqidiy baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish ushbu muammoning asosiy yechimi hisoblanadi.

Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy tarmoqlarni moliyaviy xavf manbai sifatida emas, balki to‘g‘ri boshqarilgan taqdirda moliyaviy savodxonlikni oshirishning samarali vositasi sifatida qarash zarur. Tadqiqot natijalari yoshlar moliyaviy qarorlarini barqarorlashtirish va iqtisodiy xatarlarni kamaytirish uchun raqamli moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish strategik ahamiyatga ega ekanini ilmiy jihatdan asoslaydi.

XULOSA

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari yoshlar moliyaviy qarorlariga ijtimoiy tarmoqlardagi axborot oqimining ta’siri tizimli va murakkab xarakterga ega ekanini ko‘rsatdi. Asosiy muammo shundan iboratki, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish intensivligi yuqori bo‘lishiga qaramay, yoshlarning moliyaviy savodxonlik darajasi yetarli darajada shakllanmagan. Natijada moliyaviy qarorlar ko‘pincha rasmiy moliyaviy institutlar tavsiyalariga emas, balki norasmiy kanallar, blogerlar fikri va subyektiv tajribalar asosida qabul qilinmoqda. Bu holat iqtisodiy risklarning oshishiga, noto‘g‘ri kredit majburiyatlari va samarasiz investitsiya qarorlarining ko‘payishiga olib kelmoqda.

Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, muammoning ildizi ijtimoiy tarmoqlarning o‘zida emas, balki ushbu platformalarda tarqatilayotgan axborotni tanqidiy baholash ko‘nikmalarining yetishmasligidadir. Inson kapitali modeli nuqtayi nazaridan qaralganda, moliyaviy savodxonlik shaxsning iqtisodiy qaror qabul qilish salohiyatini belgilovchi asosiy resurs hisoblanadi. Tadqiqot natijalari moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo‘lgan yoshlar ijtimoiy tarmoqlardagi axborotni ehtiyotkorlik bilan tahlil qilishini va barqarorroq moliyaviy xatti-harakat namoyon etishini tasdiqladi.

Aksincha, savodxonligi past guruhlarda ijtimoiy taqlid va emotsional qaror qabul qilish ustunlik qiladi.

Shuningdek, xulq-atvor iqtisodiyoti yondashuvi asosida olib borilgan tahlillar ijtimoiy tarmoqlarda shakllanayotgan “muvaffaqiyat narrativlari” va tez boyish haqidagi kontent yoshlarning moliyaviy qarorlariga kuchli psixologik bosim o‘tkazishini ko‘rsatdi. Bu holat moliyaviy qarorlarning ratsionalligini pasaytirib, qisqa muddatli manfaatlarga yo‘naltirilgan xatti-harakatlarni kuchaytiradi. Shu bois, ijtimoiy tarmoqlardagi axborot oqimining yoshlar moliyaviy qarorlariga ta’siri bevosita emas, balki moliyaviy savodxonlik orqali bilvosita namoyon bo‘lishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Umuman olganda, tadqiqot ijtimoiy tarmoqlarni moliyaviy xavf manbai sifatida emas, balki to‘g‘ri boshqarilgan taqdirda moliyaviy savodxonlikni oshirish va yoshlarning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiluvchi samarali instrument sifatida qarash zarurligini ko‘rsatdi. Demak, asosiy yechim — ijtimoiy tarmoqlar muhitida moliyaviy savodxonlikni tizimli ravishda rivojlantirishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Becker, G. S. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press.
2. Lyons, A. C., & Kass-Hanna, J. (2021). Financial literacy and digital financial literacy: Differences and implications. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 92, 101654.
3. OECD. (2020). *OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy*. Paris: OECD Publishing.
4. Kuchciak, I., & Wiktorowicz, J. (2021). The influence of social media on financial decision-making. *Journal of Financial Services Marketing*, 26(4), 133–147.
5. Banerjee, A. V. (1992). A simple model of herd behavior. *Quarterly Journal of Economics*, 107(3), 797–817.
6. Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
7. Avazova, S. B. (2021). O‘zbekistonda aholining moliyaviy savodxonligini oshirishning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati. *Iqtisodiyot va ta’lim*, 4(2), 45–52.
8. Karimov, N. A. (2023). Yoshlarning moliyaviy qarorlariga raqamli axborot vositalarining ta’siri. *Innovatsion iqtisodiyot: muammo va yechimlar*, 2(5), 60–68.
9. Eshqobilov, J. S. (2020). Aholi moliyaviy savodxonligi darajasining ijtimoiy-iqtisodiy hayotga ta’siri. *Moliyaviy tahlil va audit*, 1(3), 24–33.
10. Abduvaliyev, A. M. (2022). Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy xatti-harakatlar transformatsiyasi. *TDIU ilmiy axborotnomasi*, 3(1), 77–89.